

Rumeli'ye Dair Bir Tarih Vesikası: Tulû'î ve Paşa-Nâmesi
A Historical Document About Rumeli: Tulû'î and His Pasha-Name

Ozaj SULİMAN*

Özet

Türk-İslam edebiyatı alanında yapılan araştırmalar, kültürel ve edebî mirasımızın önemli bir kısmını oluşturur. Bu edebiyatı layıkıyla tanımak için, içinde yaşadıkları toplumun izlerini bizlere ulaştıran şairleri anlamak gerekir. Bundan mütevellit Türk-İslam edebiyatı döneminde kaleme alınmış eserlerin gün yüzüne çıkarılması, edebiyatımız bakımından önem arz etmektedir. 17. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin duraklama dönemine girdiği bir yüzyıldır. Bu yüzyıldaki siyasi, içtimai ve ekonomik durgunluklar edebî gelişmeleri etkilememiş hatta bu yüzyıl Türk-İslam edebiyatının olgunluk dönemi olarak kaynaklara geçmiştir. Bu makaleye konu olan Tulû'î de Türk-İslam edebiyatının çok sayıda şair yetiştirdiği 17. yüzyıl şairlerindedir. Şairin hayatı hakkında tezkirelerde herhangi bir bilgi bulunmadığından, hayatı hakkında verdiğimiz bilgiler eseri *Paşa-nâme*'den hareketle yaptığımız çıkarımlardır. Şairin eserinden hareketle 17. yüzyılda İstanbul'da saraya yakın yaşadığı anlaşılmaktadır, fakat doğum ve ölüm tarihlerine dair bir ibare yoktur. Bu makalede, tezkirelerde adı geçmeyen fakat şairlerinden hareketle 16. yüzyılın ikinci yarısıyla 17. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı tahmin edilen Tulû'î'nin hayatı, eserleri ve sanatı hakkında bilgi verilecek ve özelde şairin *Paşa-nâme* isimli mesnevisi ana hatlarıyla tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rumeli, Tarih, Tulû'î, Paşa-nâme.

Abstract

The researches of Turkish-Islamic literature area constitute an important part of our cultural and literary heritage. In order to know this literature properly, it is necessary to understand the poets who convey the traces of the society in which they lived. The revealing of the Works which written during the Turkish-Islamic literature is important for our literature. The 17th century was a stagnation period for the Ottoman Empire. The literary developments were not affected by the political, social and economic recessions in this century and even this century was mentioned as the maturity period for Turkish-Islamic literature. Tulû'î is one of the 17th century poets in which Turkish-Islamic literature has raised numerous poets. Because there is no information about the life of the poet in the tezkires, the information which we gave about his life has been taken from the works of Pasha-nâme. The poet's work shows that he lived in Istanbul in the 17th century close to the palace, but there is no sing of the date of birth and death. In this article will be given an information about the life, works and art of Tulû'î which is estimated to have lived in the second half of the 16th century and the first half of the 17th century. But the information did not mention in the tezkires. There will be given poet's mesnevi named Paşa-nâme as well.

Keywords: Rumeli, History, Tulû'î, Pasha-nâme.

* Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları ABD.
E-posta: ozajsuleyman@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-6615-9346

Giriş

Rumeli, Osmanlı'nın Balkan yarımadasına verdiği coğrafi bir isimdir ve bu bölgeyi içine alan eyalet olarak da bilinir.¹ Bu bölge Osmanlı Devleti'nin 14. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar hüküm sürdüğü önemli bir coğrafyadır. Osmanlı, Balkanlarda beş asrı aşan, geçmişte örneği olmayan, uzun bir hâkimiyet kurmuştur. Bu hâkimiyet süresince Osmanlı başarılı siyaseti ile bir pax-ottomana (Osmanlı barışı) tesis edilmiştir. Hüküm sürdüğü bu coğrafyada varlığını devam ettirmek, siyasî, ekonomik ve kültürel birliği sağlamak amacıyla büyük gayret sarf etmiştir. Bu bölgede yaşanan her durum devletin farklı tepkiler göstererek daha da güçlenmesini sağlamıştır. Fakat kaçınılmaz son Osmanlı Devleti'ni de yakalamış ve tarih sahnesinden almıştır.

Rumeli'de yaşanan tarihî hadiseler öncelikle tarih biliminin konusunu oluşturur. Fakat tarih ile sıkı bir bağ içinde olan edebiyat sanatı yaşanan hadiseleri kendisine konu olarak almaktan çekinmemiş ve en büyük kaynak olarak tarihi kullanmıştır. Tarihî hadiseler tarihî metinlerde ilmî bir gerçeklikle olduğu gibi anlatılmaya çalışılırken, edebî metinlerde ise sanatçının bakış açısı ile ve zihin süzgecinden geçirilerek anlatılır. Tarih ve edebiyat birbirine en yakın iki sosyal alandır. Tarih edebiyata konu bakımından kaynaklık etmiş, edebiyat da tarihî hadiselerin bilinmesi ve anlaşılması için tarih bilimine kaynaklık etmiştir.

Tarihî hadiseler Osmanlı devleti döneminde vakanüvislerin yazdığı belgelerde tarafsız bir şekilde anlatılmıştır. Şairlerin eserlerine konu teşkil eden tarihî hadiseler ise öznel bir gerçeklikle ve duygu ve heyecan ağırlıklı sanatsal bir üslupla anlatılmıştır. Osmanlı Devleti'nin ilerleyen yüzyıllarında tarihî ve edebî metinler hem nitelik hem de nicelik bakımından gelişme göstermiştir. Bunun arka planında tarihi, ilmi ve kültürel şartların olgunlaşması yatmaktadır.

15. yüzyıldan itibaren gelişme gösteren tarihî hadiseleri konu edinen türlerden biri de gazavat-nâmelerdir. Gazavat-nâmeler din ve devlet uğruna yapılan savaşları anlatan metinlerdir. Gaza savaş anlamına gelmektedir. Arap edebiyatında gaza ve gazilerin kahramanlıkları megazi olarak isimlendirilmiştir. Türk edebiyatında gazavat-nâme, savaşları veya orduların zaferlerini anlatan eserlere verilen umumi isim olmuştur. Osmanlı döneminde ise Hıristiyanlarla yapılan savaşları anlatan manzumelere gazavat-nâme denmiştir. Gazavat-nâmeler zamanın ilerlemesi ile *zafer-nâme*, *fetih-nâme*, *sefer-nâme* ve *paşa-nâme* gibi kollara ayrılmıştır.²

Makalenin konusu olan eser, 17. yüzyılda kaleme alınan bir *Paşa-nâme*'dir. Şair Tulû'î tarafından telif edilen eser, IV. Murad'ın vezirlerinden Kenan Paşa'nın Rumeli ve Karadeniz coğrafyasında yaptığı mücadeleleri anlatır.

Konu hakkında bilimsel iki çalışma mevcuttur.³ 17. yüzyıldan günümüze ulaşan iki minyatürlü gazavat-nâme örneğinin biri çalışmamıza konu teşkil eden Tulû'î'nin *Paşa-nâme*'si, diğeri ise Kelâmî ve Muhyî mahlaslı şairlerin mensur olarak kaleme aldıkları Vekâyi-i Ali Paşa isimli eserdir.⁴

Çalışmamızda eserin müellifi Tulû'î'nin hayatı, eserleri ve edebî kişiliğinden bahsedilecek, Tulû'î'nin eserlerinden *Paşa-nâme*'nin tanıtımı yapıp özellikle Rumeli coğrafyasında yaşanan hadiseler anlatılacaktır. Eserin büyük bölümü Rumeli coğrafyasında yaşanan olaylara ayrılmış, devletin yaşadığı problemler ve bu problemlere uygulanan çözümler anlatılmıştır.

¹ Halil İnalıcık, "Rumeli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları), 35: 232.

² Metin Akkuş, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar*, 3. Baskı (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2007), 87.

³ Mücahit Kaçar, "IV. Murâd Dönemine Ait Manzum ve Minyatürlü Bir Gazâ-nâme: Tulû'î'nin *Paşanâme* İsimli Eseri", *Türkiyat Mecmuası*, 21(Bahar, 2011): 267-280; Tülün Değirmenci, "Sözleri Dinlensin, Tasviri İzlensin: Tulû'î'nin *Paşanâme*'si ve 17. Yüzyıldan Eşkiya Hikâyeleri" *Kebikeç* (33 2012): 127-147.

⁴ Mücahid Kaçar "IV. Murat Dönemine Ait Manzum ve Minyatürlü Bir Gazâ-nâme: Tulû'î'nin Paşa-nâme İsimli eseri", 268; Selçuk Seçkin "17. Yüzyılın Önemli Minyatürlü Yazması Vekayi-i 'Ali Paşa", (OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi, 2007), 95-122.

I. Tulû'î'nin Hayatı

Paşa-nâme'nin müellifi Tulû'î'nin hayatı hakkındaki bilgileri eserlerinden öğreniyoruz. Şairin hayatı hakkında şuara tezkirelerinde ve yazma eser kütüphanelerinde herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Fakat yaptığımız taramalarda şairle aynı mahlası kullanan Kalkandelenli İbrahim Tulû'î'nin hayatı hakkında şuara tezkirelerinde özet bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilere göre Kalkandelenli İbrahim Tulû'î bugün Makedonya sınırları içerisinde bulunan Kalkandelen (Tetovo) şehrinde yaşamış daha sonra kadı olarak Arnavutluk'a tayin edilmiş ve burada suda boğularak vefat etmiştir.⁵ *Paşa-nâme*'nin müellifi olan Tulû'î ise İstanbul'da saray çevresinde hayat sürmüştür, dönemin Padişah'ı IV. Murad ve dönemin vezirlerinden Kenan Paşa ile görüşmüştür. *Paşa-nâme*'den alınan aşağıdaki beyitlerde Tulû'î'ye IV. Murad'ın hil'at giydirdiği ve Tulû'î'nin dönemin vezirlerinden Kenan Paşa ile görüştüğü, eserini yazma hususunda Kenan Paşa'dan telkin aldığı görülmektedir.

Tulû'î'nin Sultan IV. Murad'a kaside sunması neticesinde hil'at giydiği ve başka bir şaire nasip olmayan iltifata mazhar olduğunu gösteren beyitler şunlardır:

- (86) Medhinde didim Hazret-i Hünkaâr'a kasaâid
Tahtında veli(i) gördüm anın nice fevâid
- (87) İhsaân ile lutf eyledi bir hil'at-i faâhir
Bir şaâire olmadı bu ihşaân-ı nevaâdir
- (88) El-minnetü lillâh ki olup maâdih-i hünkâr
Evsâf-ı cemîlinde olup nâzım-ı dür-bâr
- (89) Eş'âr-ı revân-bahş ile kıldım nice inşaâ
Eltâf-ı şehenşaâhi(i) beni eyledi ihyaâ

Tulû'î'nin Kenan Paşa ile görüştüğüne, Kenan Paşa'nın eseri yazma hususunda Tulû'î'yi teşvik ettiğine ve verilen emir üzerine esere *Paşa-nâme* adını vermesine dair beyitler şunlardır:

- (117) Bu sözleri gûş eylice Hazret-i Paşa
[...] didi nazm ile eyle bunu inşa
- (118) Ben dahî o gün destime aldım [...] hâme
[...] ile safha-i âlemde bu nâme

Yukarıda vermiş olduğumuz örnek beyitlerde de görüldüğü üzere Şair Tulû'î'nin XVII. yüzyılda IV. Murad döneminde yaşadığı anlaşılmaktadır.

⁵ Kalkandelenli İbrahim Tulû'î hk. bilgi için bkz. Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*: İnceleme-Metin, (haz. Filiz Kılıç), (İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010), II: 652; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-şu'arâ*, (haz. İbrahim Kutluk), (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989), 2: 585-86; Riyâzî, *Riyâzu's-şu'arâ*, (Süleymaniye Ktp. Lala İsmail 314), 89a; Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, (İstanbul: 1311), 4: 3017; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, (haz. Mustafa Keskin, Ayhan Öztürk, Hamdi Savaş, Havva Kurt), (İstanbul, Sebil Yayınları, 1996), 3: 288; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî, Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, Bizim (haz. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı), (Ankara: Büro Yayınları, 2001) 2: 593; Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, (İstanbul: Meral Yayınları, 1972), 2: 413- 419.

II. Tulû'î'nin Eserleri

Tespit edebildiğimiz kadarı ile Tulû'î'nin üç adet eseri bulunmaktadır.

1. Paşa-name:

Makalemizin esasını teşkil eden eser, İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe yazmaları bölümünde "Sloane 3584" numara ile kayıtlıdır. Araştırmalarımız esnasında eserin başka bir nüshasına rastlanmamıştır. Eser H. 1040/M. 1630 tarihinde istinsah edilmiştir.⁶ 2179⁷ beyitten oluşan eser nestalik hatla kaleme alınmış, her sayfa 15 satır olarak istif edilmiş ve 79 varak ile telif edilmiştir. Eserde ayrıca 5 adet minyatür bulunmaktadır. Eser aruz ölçüsünün hezec bahrinin "me'ûlü / mefâ'ilü / mefâ'ilü / fa'ülün" kalıbı ile yazılmıştır.

Eser IV. Murad'ın vezirlerinden Kenan Paşa'nın Rumeli ve Karadeniz'de devlet düzenini bozan, halka zulmeden eşkıya ile yaptığı mücadeleleri konu edinir.

Paşa-name'nin ilk ve son beyitleri şunlardır:

(1) Hamd idelüm Allâh'a ki âgâz-ı sühandır
Hamd eylemek ehl-i sühana resm-i kühendir

(2179) Dâyim ola devletle sa'âdetle mükerrem
Düşmenleri makhûr ola ahhâbı müsellem

2. Rahşiyye:

Tulû'î'nin *Rahşiyye* isimli diğer eseri İstanbul Köprülü Kütüphanesi Türkçe Yazmalar bölümünde 362/35 numara ve "Kasâid-i Nef'î ve Tulû'î ve Âlî" adı ile kayıtlıdır.⁸

Tulû'î'nin *Rahşiyyesi* 96b-99b varakları arasındaki sayfaların kenarlarına yazılmıştır. Tulû'î'ye ait olan *Rahşiyye* "Kaside-i Tulû'î Der-Vasfı Esbân-ı Şah-ı Cihan Sultan Murad Han" başlığını taşımaktadır. Bu eser adından da anlaşıldığı gibi IV. Murad'ın atlarını methetmek için kaleme alınmıştır.⁹ Kaside 138 beyitten oluşmaktadır. Aruz ölçüsünün "fâ'ilâtun / fâ'ilâtun / fâ'ilâtun / fâ'ilun" kalıbı ile telif edilmiştir.

Rahşiyye'nin ilk ve son beyitleri şunlardır:

(1) Gel ey kilik-i güher-pâş-ı cevâhir-îsâr
Dürr-i medh-i şehen-şâhı döküp eyle nisâr

(138) Germ ü serd ile felek eylemesün âzürde
'İyd-ı nev-rûz ola eyyâm-ı zemistânı hezâr¹⁰

3. Pesendîde-name:

Tulû'î'nin bir diğer eseri olan *Pesendîde-nâme* Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları bölümünde "Renaudot / Saint Germain-des-pres, 611" numara ile kayıtlıdır. Eser IV. Murad'ın Bağdat seferi hakkında kaleme alınmıştır. H. 1048 / M. 1638 yılında telif edilen eser H. 1050/M. 1648 tarihinde istinsah edilmiştir. 16 varaktan oluşan eserde nestalik hat kullanılmıştır.¹¹

⁶ http://yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=91987

⁷ Eser hakkında bir makale kaleme alan Mücahit Kaçar eserin 2090 beyitten oluştuğunu belirtmektedir ancak dikkatli incelendiğinde eserin 2179 beyit olduğu görülmektedir.

⁸ http://yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=125373

⁹ Eser tarafımızdan "17. Yüzyıl Şairlerinden Tulû'î ve Rahşiyye'si" adıyla makale olarak yayınlanmıştır.

¹⁰ Süleymaniye Kütüphanesi, (Hacı Ahmed Paşa Bölümü, Demirbaş No: 00362-030)

¹¹ http://yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=109328

IV. Murad'ın Bağdat seferini anlatan bu eser 89 beyit olup kaside nazım şekli ile kaleme alınmıştır. Aruz ölçüsünün "fâ'ilâtun / fâ'ilâtun / fâ'ilâtun / fâ'ilun" kalıbı ile yazılan kaside uzun Arapça ve Farsça terkiplerle örülüdür. Manayı zorlayan alışılmamış bağdaştırmalarla Sebki Hindî üslubuyla kaleme alınan kaside çarpıcı ve ilginç bir anlatıma sahiptir. Bağdat seferini bir şairin gözünden izlemek isteyen araştırmacılar için belgesel mahiyette önemli bir kaynaktır. Eser hakkında bir makale yayınlanmıştır.¹²

Pesendîde-naâme'nin ilk ve son beyitleri şunlardır:

- (1) Müjde kim sâhib-kırân-ı şark u garb u ins ü cân
Gâlib-i düşmen olup a'dâya virdi kesr-i şân
- (89) Hak Te'âlâ devlet ü ömrin firâvân eyleye
Bed-sikâl-i câhı olsun hâr u zâr u nâ-tüvân¹³

III. Tulû'î'nin Edebî Kişiliği

Paşa-nâme'nin müellifi olan Tulû'î'nin edebî kişiliğini eserleri Paşa-nâme, *Rahşiyye* ve *Pesendîde-nâme*'den öğreniyoruz. Bu eserlerinden hareketle şairin divan şiiri üslubuna hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Şair Tulû'î özellikle mesnevî ve kaside nazım şeklinde yazdığı eserleriyle bu türdeki şiirleriyle dikkat çekmektedir.

Şairin edebî kişiliği hakkında yapılan değerlendirmeler arasında, Şair kendisini methiye türünde usta olarak görmektedir. Bunu *Paşa-nâmedeki* bazı beyitlerde dile getirmiştir. Konuyla ilgili beyitler aşağıda verilmiştir:

- (84) Hem mâdih-i dîvân-ı hümayûn-ı cihân-bân
Hem dâ'i-i hayl-i vüzerâ-yı izâm-şân
- (85) Ya'nî ki cihân-dîde Tulû'î-i suhan-ver
Hurşîd-i ma'ânî araz u nâzım-ı cevher

Şair Tulû'î'nin eserleri incelendiğinde, Arapça ve Farsçaya vâkıf olduğu anlaşılmaktadır. Tulû'î'nin eserlerinde pek çok Arapça ve Farsça kelime kullanılmıştır. Tulû'î'nin *Paşa-nâme* isimli eserinde Arapça ve Farsça kelimeleri yoğun olarak kullanması, yaşamış olduğu 17. yüzyılın etkili akımlarından biri olan Sebki Hindî¹⁴'den etkilendiğini göstermektedir.

Aşağıda "Sebeb-i Telif-i Kitâb" bölümünden alınan beyitler Sebki Hindî akımından etkilendiğini göstermektedir:

- (83) Gavvâs-ı bihâr-ı sühan-ı bâdire-perdâz
Meddâh-ı şehensâh-ı cihân nüsha-i i'câz
- (84) Hem mâdih-i dîvân-ı hümayûn-ı cihân-bân
Hem dâ'i-i hayl-i vüzerâ-yı izâm-şân
- (85) Ya'nî ki cihân-dîde Tulû'î-i suhan-ver

¹² IV. Murad'ın Bağdat seferi hakkında yazılmış Bir Kaside: "Tulû'î'nin *Pesendîde-nâmesi*", Özer Şenödeyici, Halil Sercan Koşık, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2/1 (Haziran 2014), 133-150.

¹³ Şenödeyici, Koşık, "Tulû'î'nin *Pesendîde-nâmesi*", 133-150.

¹⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 9. Baskı (İstanbul: ty, L&M, Yayıncılık), 406.

Hurşîd-i ma'ânî araz u nâzım-ı cevher

- (86) Medhinde didim Hazret-i Hünkâr'a kasâ'id
Tahtında velî gördüm anın nice fevâ'id

Şairin tasavvuf kültürüne vakıf olduğu, mutasavvıflara muhabbeti olduğu, *Paşa-nâme* isimli eserinde verdiği örneklerinden anlaşılmaktadır. Şair, Kenan Paşa'nın Rumeli isyanlarını bastırmak için yola çıktığında Gelibolulu Yazıcızâde Mehmet Efendi'yi¹⁵ ve Ahmed-i Bîcan Hazretleri'nin¹⁶ makamlarını ziyaret ettiğini belirtir:

- (407) Cem eyledi gâret-zede-i şeh'r ü kurâyı
İn'âm ile şâd eyledi kalb-i fukarâyı
- (408) Andan Yazıcızâde'ye züvvâr ile vardı
Ol hâke sürüp rûyını îsâr ile vardı
- (409) Kurbân u nüzûr ile varup itdi ziyâret
Rûhundan anın istedi imdâd u inâyet
- (410) Sultân-ı cihân pâdişeh-i rûy-ı zemîne
Envâ-ı du'â itdi o gün 'abd-i kemîne
- (411) Andan dönicek eyledi 'azm itmege niyyet
Bîcâne gelüp itdi du'â eyledi 'avdet

Şair Tulû'î'nin şiirlerinde yer yer mutasavvıfları örnek vermesi, şairin tasavvuf kültürüne vâkıf olduğunu göstermektedir. Fakat Tulû'î'nin bir tasavvuf ekolüne mensup olup olmadığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Tulû'î 17. yüzyılın akımı olan Sebki Hindî'nin etkisiyle şiirlerinde Arapça ve Farsça kelime ve terkiplere yer vermiş, aruzu kusursuz denilecek derecede kullanmıştır.

IV. Dil ve Üslubu

İncelediğimiz eser 17. yüzyılda kaleme alınmıştır. 17. yüzyılda Sebki Hindî, Türkî-i Basit ve Mahallîleşme gibi çeşitli edebî akımlar şairleri etkilemiştir. Şair Tulû'î'nin eserinde de bu akımlardan biri olan Sebki Hindî etkisi görülmektedir. Tulû'î eserinde mesnevî nazım biçimini tercih ettiği için eserin dili kolay anlaşılır niteliktedir. Ancak şair gerekli gördüğü yerlerde Arapça, Farsça kelime ve tamlamaları da kullanmıştır. Hatta bazı yerlerde Sebki Hindî akımının etkisiyle dili ağdalı denilebilir. Aşağıda vermiş olduğumuz örnek beyitlerde şair çok az Türkçe kelime kullanmıştır. *Paşa-nâme*'nin dili yer yer süslü, sanatlı ve ağdalıdır.

- (827) Ol gice bitürdi işini düşmen-i dînin
Hükmini getürdi yerine şer'-i metînin
- (828) Ol gice 'aceb leyle-i zulmâ idi pür-dûd
Dîvâr-ı kamer kîr ile olmuş idi endûd

¹⁵ Osmanzâde Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, (haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), (İstanbul: Kitabevi Yayınları 2006), 2: 458.

¹⁶ Vassaf, *Sefine-i Evliya*, 2: 463.

- (829) Geçseydi eger bârı ile üstür-i rehvâr
Bir peşşe kadar görmez idi dîde-i bîdâr
- (830) Gûyâ ki kazâ itmiş idi dûzahı tasvîr
Dûd-ı dil-i mazlûmı idüp kîr ile tahmîr
- (831) Ya peyker-i tennîn-i cehennem idi pîçân
Ya mâlik-i dûzah idi ya sûret-i isyân

Aşağıdaki örneklerde Tulû'î'nin kullandığı dilin daha iyi anlaşılması için örnek beyitler verilmiştir. Şair bu beyitlerde Arapça ve Farsça kelimelerin yanında Türkçe kelimeleri de kullanmış ve böylece eser daha anlaşılır bir nitelik kazanmıştır. Tulû'î'nin dili anlattığı konuya göre değişiklik arz etmektedir. Bazı konularda zor anlaşılır, bazı konularda da kolay anlaşılır bir dili tercih etmiştir.

- (775) Emr eyledi herkes varalar yerlü yerine
Sâkin olalar çıkmayalar reh-güzerine
- (776) Tâ kim işidüp kaçmaya erbâb-ı şekâvet
İgfâl oluna bir iki gün ehl-i hıyânet
- (777) Zîrâ ki Topalı idicek katl ile tebşîr
Her kâtile itdi eser-i müjdesi te'sîr
- (778) Olmuşlar idi her biri bir kûşede pinhân
Yollar gözedüp dagdaga-i bîm ile lertzân

*Paşa-nâme'*de çok olmamakla birlikte arkaik Türkçe kelimeler de bulunmaktadır. Günümüzde tercih edilmeyen bu kelimeler aşağıda örnek olarak verilmiştir:

- (1281) Bu maslahatın cümlesini zâhir u pinhân
Sa'y eyleyüp itdi **dukeli** Hazret-i Ken'ân
- (336) Ahşama karîb olduğu dem eyledi avdet
Şehre **ir iken** yitmek için eyledi niyet
- (643) Lütf eylemesem şimdi buna eylesem âzâr
Mahbûs **idügin** kendisine eylesem izhâr
- (461) **Sındırmış** idi çarhasını Zâl-i cihânın
İpligini bâzâra çıkarmış idi zinânın
- (743) Şekvâcıları gûş idicek dâver-i âdil
Didi acabâ **kanda** ola bu iki bâtl

V. Paşa-nâme'de Yer Alan Minyatürler

Yazma eserlerde tasvir edilen olayları anlatan resimlere minyatür denmektedir.¹⁷ “Minyatür terimi, ortaçağ Avrupa’sında yazma kitapların bölüm başlarına yapılan tezhiplerde (süslemelerde) baş harfleri vurgulamak amacıyla kullanılan kırmızı boya minium’dan türetilmiştir ve söz konusu tezhipleri tanımlar.” Zamanla Latince miniare, Fransızcaya miniature şeklinde geçip bir süre sonra el yazması eserlerde resimleri anlatmak için kullanılan kelime Türkçeye Batı dillerinden geçmiştir. Osmanlı döneminde ise minyatüre tasvir veya nakış denmiştir.¹⁸

Minyatürlü Gazavât-nâmelerin özellikle 16. Yüzyılın son çeyreğinde artış gösterdiği görülür. Gazavât-nâme türünün minyatürlü ilk örneği tarihçi Mustafa Âlî tarafından yazılan Nusret-nâme’dir. Eserin resimli sayfalarında Gürcistan fethinde görevlendirilen Lala Mustafa Paşa’nın tasvirleri yer almaktadır.¹⁹

17. yüzyıla ait bilinen iki adet minyatürlü gazavât-nâme vardır. Bunlar minyatürlü gazavât-nâme türünün son örnekleri olarak bilinir. Bunlardan biri Malkoç Ali Paşa’nın Mısır Valiliği döneminde yaşanan hadiseleri anlatan Mir Ali Paşa Vakâyi’i isimli eser diğeri de Kenan Paşa’nın Rumeli ve Karadeniz isyanlarını bastırmasını konu edinen Tulû’î’nin *Paşa-nâmesi*’dir.²⁰

Çalışma Konumuz olan Tulû’î’nin *Paşa-nâme*’sinde beş adet minyatür bulunmaktadır.

1. 1b ve 2a sayfalarını kapsayan bir adet minyatür vardır. Bu minyatürde herhangi bir beyit bulunmamaktadır. Sultan IV. Murad’ın beyaz kaftanlar içinde tahtında oturmasını tasvir eden minyatürde, padişah dışında yedi kişi daha bulunmaktadır. Bu yedi kişiden ikisi padişahın arkasında duran kırmızı kıyafetli askerler olup bunlardan birisinin elinde kılıç görülmektedir. Padişah’ın karşısında beş kişi ayakta durmaktadır. Bu beş kişiden biri biraz daha öndedir. Arkada kalan dört kişi aynı hizada ve el bağlamış şekilde ayakta beklemektedir. Bu dört kişinin yüzleri rutubetten ötürü zarar gördüğünden belli olmamaktadır.

2. 3b’de yer alan minyatürde ise beyaz kaftan ve siyah gömlek içinde tahtında oturan IV. Murad görülmektedir. Arkasında da ilk minyatürde bulunan iki asker yeşil kıyafetler içinde görülmektedir.

3. 8b’de yer alan minyatürde padişahın önünde eğilen Kenan Paşa ve hemen arkasında Kenan Paşa’ya hil’at giydiren hizmetçiler görülmektedir.

4. 19a’da yer alan minyatürde ise, Kenan Paşa ve ordusunun Kara Yusuf’u bulmak için sefere çıkışı tasvir edilmekte, Serez’e gelen Kenan Paşa’nın gayrimüslim halkın şikâyetleriyle karşılaşması anlatılmaya çalışılmaktadır.²¹

5. 77a’da yer alan son minyatürde Kenan Paşa’nın 3 kadirga ile 6 Kazak şaykasının 53 üzerine gitmesi, bir sabah vakti isyancıların bir kısmını öldürmesi ve esir alması tasvir edilir.

Çalışma kapsamındaki minyatürlerden bazıları aşağıda verilmiştir:

¹⁷ Celâl Esad Arseven, “Minyatür”, Sanat Ansiklopedisi, 2. B., C. III, İstanbul, 1966, Milli Eğitim Basımevi, s. 1415.

¹⁸ Banu Mahir, Osmanlı Minyatür Sanatı, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2004, s. 15.

¹⁹ Mahir, a.g. e. s. 96, 97.

²⁰ Serpil Bağcı, vd., Osmanlı Resim Sanatı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 2006, s. 223.

²¹ Eserin elimizdeki görüntüsü siyah beyaz olduğundan minyatürlerdeki renkleri Mücahit Kaçar’ın “IV. Murâd Dönemine Ait Manzum ve Minyatürlü Bir Gazânâme: Tulû’î’nin Paşanâme isimli eseri” Türkiyat Mecmuası C. 21/ Bahar, 2011., isimli makalesinden öğrenmekteyiz.

VI. Tulû'î'nin Paşa-nâme'si

Paşa-nâme Türk İslam edebiyatının tahkiyeli metinlerinde en çok kullanılan mesnevî nazım biçimi ile kaleme alınmıştır.

Eseri diğer mesnevîlerden farklı kılan bazı özellikler bulunmaktadır. Bu özelliklerin en önemlisi eserin farklı yerlerinde beş adet minyatürün bulunmasıdır. Bu minyatürler sayesinde anlatılan olaylar resmedilmiş, okuyanların olayları zihninde daha rahat canlandırması sağlanmıştır.

Paşa-nâme'de 23 beyitlik hamd ü salât, 54 beyitlik methiye, 5 beyitlik müellif hakkında bölüm, 39 beyitlik Sebeb-i Te'lif, 2059 beyitlik konunun işlendiği bölüm bulunmaktadır. Bu bölüm sonunda dört beyitlik dua kısmı da yer almıştır. Eser toplamda 2179 beyitten oluşmaktadır.

Paşa-nâme aruz ölçüsünün, Hezeç bahrinin, mef'ûlü / mefâ'ilü / mefâ'ilü / fa'ülün kalıbı ile kaleme alınmıştır. Mesnevîler daha çok kısa kalıplarla yazılır fakat Tulû'î uzun bir kalıbı tercih etmiştir. Şair eserin bazı yerlerinde imâle ve vasıl gibi teknikler kullanmıştır.

Eser 17. yüzyılın ilk yarısında Rumeli'de çıkan ayaklanmaları ve Karadeniz'in kuzeyinde Kırım Kazaklarının isyanlarını konu edinmektedir.

Paşa-nâme klasik mesnevî tertibine uygun olarak 23 beyitlik hamd u salât bölümü ile başlar. Sonra Sultan Murad'ın medhiyesine geçilir. Ardından Sebeb-i Telif bölümünde kitabın yazılış sebebinden ve eserin yazılmasını teşvik eden Kenan Paşa ile Tulû'î'nin mülakatından bahsedilir.

Eser esas olarak Rumeli ve Karadeniz'deki hadiseleri ele alır. Eserde Rumeli'deki olayların bahsi Karadeniz'deki olaylardan daha fazla yer teşkil etmektedir. Eserde anlatılan Rumeli'deki olaylar tarih vesikalarında ele alınmamaktadır. Bu yönüyle eser önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Biz de özellikle Rumeli'ye dair olayların anlatıldığı bölüm hakkında bilgiler vereceğiz.

16. Yüzyılın sonuna doğru Osmanlı Devletinin zayıflamasıyla Anadolu'da çıkan Celâlî isyanları²² Balkanlara sıçramış ve devleti uzun süre meşgul etmiştir. Balkanlardaki isyanları bastırmak için dönemin padişahı IV. Murad, Vezir Kenan Paşa'yı görevlendirmiştir. Devlet otoritesini sağlamak için Kenan Paşa İstanbul'dan Balkanlara doğru hareket eder. Rodosçuk, Malkara, Keşan ve İpsala halkına zulmeden Örenoğlu adındaki eşkıyanın peşine düşüp halktan topladığı haksız malına el koyar fakat kendisine ulaşamaz. Sonra Gelibolu'ya geçen Kenan Paşa

²² Mücteba İlgürel, "Celâlî İsyancıları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları), 7: 253.

burada halka zulmeden isyancıları ortadan kaldırır. Daha sonra Yazıcızâde ve Ahmed-i Bîcan Hazretlerinin türbelerini ziyaret eder ve onlardan himmet ister. Ardından Serez halkına zulmeden Kara Yusuf'u yakalamak için harekete geçer. İştîp'te yakalanan Kara Yusuf, Kenan Paşa'nın huzuruna getirilir ve idam edilir. Halka zulmeden bir başka eşkıya ise Kuloğlu adındaki bir yeniçeridir. Bu kişi kurduğu düzenle adeta kendisi saltanatını ve devletini ilan etmiştir. Kenan Paşa bu kişiyi de yakalayıp adaletin eline teslim eder. Ardından Topal Muhammed, Deli Aynek ve Abdi-i Divane isimli kardeşleri yakalatır. Bu kişiler de halka zulmetmekte Kuloğlu'ndan geri kalmamıştır. Selanik'e geçerek bu kişileri idam ettiren Kenan Paşa halkın isteklerini dinler ve şehrin ihtiyaçlarını giderir. Daha sonra uzun bir yolculuğun ardından Vardar Yenicesi'ne ulaşır ve Evrenos Gazi'nin türbesini ziyaret eder. Sonra Yenişehir ahalisini teftiş eder. Buranın halkı da eşkıyadan şikâyetçidir. Manastır civarında yaşayan, zenginliği ile nam salmış bir yeniçeri eşkıyalar tarafından bir kaleye sıkıştırılır. Kenan Paşa ordusu ile beraber eşkıyaların üzerine yürür ve Florina şehrinde büyük bir dağda küffar ordusunu dağıtır, kılıçtan geçirir. Kenan Paşa daha sonra Avlonya'ya geçmek için hareket eder. Avlonya'ya ulaşan Kenan Paşa burada Sultan Süleyman'ın yadigârı Avlonya kalesini tamir ettirir. Bütün bu olaylardan sonra Kenan Paşa isyancı Arnavutların üzerine gider. Purigavanad şehrine ulaşan Kenan Paşa, Argeri'ye (Ergiri Kasrı=Jirokastro) otağını kurar. Yanya'da Ali Paşa'nın yardımı ile isyankâr Arnavutlar bozguna uğrattırılır.

Balkanlardaki söz konusu mücadelelerden sonra, Edirne'ye dönen Kenan Paşa Karadeniz'de Kırım Kazaklarının isyanını bastırmak için harekete geçer. Eserin devamı bu konuyu ele alır.

Sonuç

Makalemizin çalışma konusu olan Tulû'î ve *Paşa-nâme*'si hakkında birtakım sonuçlara ulaştık.

Tulû'î hakkındaki bilgiler eserlerinden hareketle yaptığımız çıkarımlardır. Tulû'î'nin adının ne olduğu, nereli olduğu, nerede doğup, nerede öldüğüne dair eserlerinde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Tulû'î 17. yüzyılda yaşamış bir şairdir. Bunu eseri *Paşa-nâme*'de verdiği bilgilerden öğreniyoruz. Şair *Paşa-nâme*'de IV. Murad'dan bahsetmekte, bunu IV. Murad'ın vezirlerinden olan Kenan Paşa ile münasebetinden anlıyoruz.

Paşa-nâme'nin müellifi Tulû'î gibi Tulû'î mahlasını tercih eden bir başka şair de Kalkandelenli İbrahim Tulû'î'dir. *Paşa-nâme*'nin müellifi Tulû'î 17. yüzyılda İstanbul'da Saray'a yakın bir hayat sürmüştür, İbrahim Tulû'î ise 16. yüzyılda Kalkandelen'de yaşamış ve daha sonra Arnavutluk'a kadı olarak tayin olmuş ve burada suda boğularak vefat etmiştir. Dolayısıyla *Paşa-nâme*'nin müellifi Tulû'î 17. yüzyıl şairi iken Kalkandelenli İbrahim Tulû'î ise 16. yüzyıl şairidir. Görüldüğü üzere her iki müellif de farklı yüzyıl ve farklı coğrafyada yaşamıştır.

Paşa-nâme'nin müellifi Tulû'î'nin üç eseri vardır: Bunlardan biri makalemize konu teşkil eden, mesnevî nazım şekli ile kaleme alınmış olan *Paşa-nâme*'dir. Diğerleri ise *Rahşiyye* ve *Pesendîde-nâme* isimli kasideleridir.

Eserin tespit ettiğimiz tek nüshası bulunmakta ve bu nüsha İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe yazmaları bölümünde "Solane 3584" numara ile kayıtlıdır. *Paşa-nâme* hakkında daha önce yapılmış iki makale bulunmaktadır. Bu makalelerde eserin 2090 beyitten ibaret olduğu belirtilmiş fakat dikkatle incelendiğinde eserin 2179 beyitten müteşekkil olduğu görülmektedir. Eserde beş adet de minyatür bulunmaktadır.

Çalışmamızın konusu olan eserdeki olaylar Rumeli ve Karadeniz coğrafyasında geçmektedir.

Rumeli Osmanlı Devleti'nin çok önemli bir parçasını teşkil etmiştir. Osmanlı Devleti'nin İslam topraklarına kattığı bu bölge fetih ve imaret hareketlerinin merkezi olmuş ve devletin çok önem verdiği bir bölge niteliği kazanmıştır. Bu bölgede yaşanan hadiseler tarihî ve edebî

eserlerde yer almıştır. Konu edindiğimiz eser 17. yüzyılda yaşanan, devletin bekasını olumsuz etkileyen isyan hareketlerinin Balkanlar'daki durumundan ve çözüm yollarından bahsetmektedir.

Tulû'î 17. yüzyılın önemli bir mesnevî ve kaside şairidir. *Paşa-nâme* isimli eseri Rumeli ve Karadeniz coğrafyalarında vuku bulan olayları ve dönemin veziri Kenan Paşa'nın mücadelesini anlatır.

Paşa-nâme hem tarihçiler hem de edebiyatçılar için mühim bir eserdir. Eserde bulunan 5 adet minyatür de 17. yüzyıl Osmanlı Devleti ya da Divanına ait çok önemli belge hüviyeti taşımaktadırlar. Tarihî belgelerde yer almayan pek çok hadise *Paşa-nâme*'de konu edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü sağlamak için gösterdiği refleksleri anlatmaktadır. Edebiyat araştırmacıları için ise dönemin zihniyetini, edebî anlayışını ve edebî ürünlerini tanımak adına önemli bir eserdir.

Kaynakça

- 📖 Akkuş, Metin. *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar*. 3. Baskı, Erzurum: Fenomen Yayınları, 2006.
- 📖 Arseven, Celâl Esad, "Minyatür", *Sanat Ansiklopedisi*,, C. III, 2. B, İstanbul, 1966, Mill Eğitim Basımevi 1966.
- 📖 Banu, Mahir, *Osmanlı Minyatür Sanatı*, İstanbul, Kabcacı Yayınları, 2004.
- 📖 Çelebi, Âşık. *Meşâ'irü's-şu'arâ: İnceleme-Metin*. (haz. Filiz Kılıç). İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010.
- 📖 Çelebi, Kınalîzâde Hasan. *Tezkiretü's-şu'arâ*, (haz. İbrahim Kutluk). Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.
- 📖 Değirmenci, Tülün. "Sözleri Dinlensin, Tasviri İzlesin: Tulû'î'nin *Paşanâme*'si ve 17. Yüzyıldan Eşkiya Hikâyeleri". *Kebikeç*, 33 (2012): 127-147.
- 📖 Efendi, Mehmet Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. 2: 413- 419. İstanbul: Meral Yayınları, 1972.
- 📖 İlgürel, Mücteba. "Celâlî İsyanları". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7: 253. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- 📖 İnalçık, Halil. "Rumeli" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35: 232. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- 📖 Kaçar, Mücahit. "IV. Murâd Dönemine Ait Manzum ve Minyatürlü Bir Gazâ-nâme: Tulû'î'nin Paşanâme İsimli Eseri". *Türkiyat Mecmuası*, 21 (Bahar, 2011): 267-280.
- 📖 Pala, İskender. *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. 9. Baskı. İstanbul: L&M, Yayıncılık, 2016.
- 📖 Riyâzî. *Riyâzu's-şu'arâ*. Süleymaniye Ktp. Lala İsmail 314.
- 📖 Sâmi, Şemseddin, *Kâmûsu'l-A'lâm*, 4: 3017. İstanbul, 1311.
- 📖 Bağcı, Serpil vd., *Osmanlı Resim Sanatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 2006.
- 📖 Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Ahmed Paşa Bölümü, Demirbaş No: 00362-030.
- 📖 Süreyyâ, Mehmed. *Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*. (haz. Mustafa Keskin, Ayhan Öztürk, Hamdi Savaş, Havva Kurt). 3: 288 İstanbul: Sebil Yayınları, 1996.
- 📖 Şenödeyici Özer, KOŞİK, Halil Sercan IV. Murad'ın Bağdat seferi hakkında yazılmış Bir Kaside: Tulû'î'nin *Pesendîde-nâmesi*". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/1 (Haziran 2014): 133-150.
- 📖 Tuman, Mehmet Nâil. *Tuhfe-i Nâilî, Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, Bizim (haz. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı), 2: 593. Ankara: Büro Yayınları, 2001.
- 📖 Vassaf, Osmanzâde Hüseyin. *Sefine-î Evliya*, (haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), 2: 458. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.

İnternet Kaynakları

- 📖 http://yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=109328
- 📖 http://yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=125373
- 📖 http://yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=91987